

W. SIERPIŃSKI.

O krzywej, której każdy punkt jest punktem rozgałęzienia.

Sur une courbe dont tout point est un point de ramification.

Celem niniejszej pracy jest podanie przykładu krzywej cantorowskiej i jordanowskiej jednocześnie¹⁾, której każdy punkt jest punktem rozgałęzienia.

Punktem rozgałęzienia kontynuuum $\mathcal{O}$ nazywamy punkt jego p wtedy, jeżeli istnieją trzy kontynua, będące podmnożkami kontynuuum $\mathcal{O}$, z których każde dwa posiadają punkt p i tylko ten punkt jako wspólny.

Niech T oznacza dany trójkąt równoboczny, A, B, C — odpowiednio jego wierzchołki: lewy, górny i prawy (zob. fig. 1). Łącząc środki boków trójkąta T , dzielimy go na cztery mniejsze trójkąty równoboczne, z których trzy: T_0, T_1, T_2 , zawierające odpowiednio wierzchołki A, B, C , położone są równoległe do trójkąta T , czwarty zaś trójkąt U (zawierający środek trójkąta T) ma wierzchołek skierowany ku dołowi. Całe wnętrze tego ostatniego trójkąta odrzucimy.

Wierzchołki trójkątów T_0, T_1, T_2 oznaczymy odpowiednio: lewe przez A_0, A_1, A_2 , górne przez B_0, B_1, B_2 , prawe przez C_0, C_1, C_2 .

Z każdym z trójkątów T_0, T_1, T_2 postąpimy podobnie jak z trójkątem T , przez co otrzymamy 9 nowych trójkątów, położonych równoległe do trójkąta T , które oznaczymy przez $T_{\lambda_1 \lambda_2}$ ($\lambda_1 = 0, 1, 2, \lambda_2 = 0, 1, 2$) ich zaś wierzchołki odpowiednio przez $A_{\lambda_1 \lambda_2}, B_{\lambda_1 \lambda_2}, C_{\lambda_1 \lambda_2}$, oraz trzy nowe trójkąty

¹⁾ Krzywą cantorowską nazywamy kontynuuum nigdziegęste w płaszczyźnie (t. j. mnogość płaską zamkniętą, spójną, składającą się więcej niż z jednego punktu, której każdy punkt jest punktem brzegowym). Krzywą jordanowską nazywamy jednoznacznie i ciągle (lecz niekoniecznie jedno-jednoznacznie) odwzorowanie (skończonego) odcinka.

U_0, U_1, U_2 , położone równoległe do trójkąta U , których wnętrza odrzucamy (fig. 2).

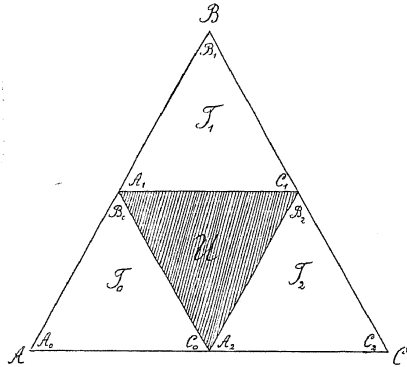

Fig. 1.

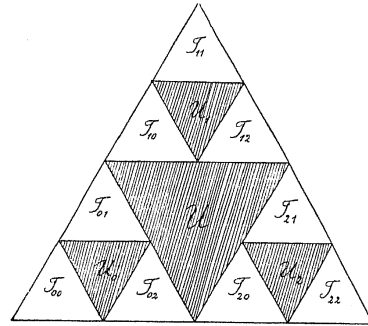

Fig. 2.

Ogólnie, mając trójkąt $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$ o wierzchołkach: lewym $A_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, górnym $B_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$ i prawym $C_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, postąpimy z nim podobnie jak z trójkątem T , przez co otrzymamy trzy nowe trójkąty

$$T_{\lambda_1, \dots, \lambda_n 0}, \quad T_{\lambda_1, \dots, \lambda_n 1}, \quad T_{\lambda_1, \dots, \lambda_n 2},$$

zawierające odpowiednio wierzchołki $A_{\lambda_1, \dots, \lambda_n}, B_{\lambda_1, \dots, \lambda_n}, C_{\lambda_1, \dots, \lambda_n}$, położone równoległe do trójkąta T , oraz czwarty trójkąt $U_{\lambda_1, \dots, \lambda_n}$, położony równoległe do U , którego całe wnętrze odrzucamy.

Oznaczmy przez $\mathcal{O}$ zbiór wszystkich punktów trójkąta T , nie leżących wewnątrz żadnego z trójkątów:

$$U, \quad U_0, \quad U_1, \quad U_2, \quad U_{00}, \quad U_{01}, \quad \dots, \quad U_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}, \quad \dots \quad (1)$$

Zbiór $\mathcal{O}$ jest oczywiście zamknięty i nigdziegęsty w płaszczyźnie (Miara powierzchniowa zbioru $\mathcal{O}$ jest zerem, gdyż, jak łatwo obliczyć, suma pól trójkątów (1) równa jest polu trójkąta T). Można by z łatwością dowieść bezpośrednio, że zbiór $\mathcal{O}$ jest kontynuuum. Udowodnimy, że zbiór $\mathcal{O}$ jest krzywą jordanowską; stąd będzie wynikało natychmiast, że jest to kontynuuum. Zbiór $\mathcal{O}$, jako kontynuuum nigdziegęste, będzie więc też krzywą cantorowską. Określimy pewien ciąg nieskończony łamanych: $L^{(0)}, L', L'', \dots$ Jako linię $L^{(0)}$ przyjmijmy podstawę AC trójkąta T ; końce tej linii oznaczmy, dla symetrii, przez S_0 i S_1 . Aby otrzymać L' , położmy $S_0' = S_0, S_1' = S_1$, da-

lej, przez S_1' oznaczmy trzeci wierzchołek tego z trójkątów T_{λ_i} , którego jednym wierzchołkiem jest punkt S_0 , a drugim — środek boku $S_0 S_1$ (będzie to, w danym przypadku, wierzchołek B_0 trójkąta T_0), wreszcie przez S_2' oznaczmy trzeci wierzchołek tego z trójkątów T_{λ_i} , którego jednym wierzchołkiem jest punkt S_1 , a drugim — środek boku $S_0 S_1$. Linią L' będzie łamana

$$S_0' S_1' S_2' S_3',$$

zawierająca po jednym boku z każdego z trzech trójkątów T_{λ_i} (zob. fig. 3).

Ogólnie, mając linię $L^{(n)}$, będącą łamaną

$$S_0^{(n)} S_1^{(n)} \dots S_{3^n}^{(n)},$$

zawierającą po jednym boku z każdego z 3^n trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, otrzymamy łamaną $L^{(n+1)}$, zastępując bok $S_{i-1}^{(n)} S_i^{(n)}$ ($i=1, 2, \dots, 3^n$) łamanej $L^{(n)}$ przez łamaną

$$S_{3i-3}^{(n+1)} S_{3i-2}^{(n+1)} S_{3i-1}^{(n+1)} S_{3i}^{(n+1)},$$

gdzie $S_{3i-3}^{(n+1)} \equiv S_{3i}^{(n)}, S_{3i-1}^{(n+1)} \equiv S_i^{(n)}$, zaś $S_{3i-2}^{(n+1)}$ oznacza trzeci wierzchołek tego z trójkątów $T_{\lambda_1, \dots, \lambda_n, \lambda_{n+1}}$, którego jednym wierzchołkiem jest punkt $S_i^{(n)}$, drugim zaś — środek boku $S_{i-1}^{(n)} S_i^{(n)}$; wreszcie $S_{3i-1}^{(n+1)}$ oznacza trzeci wierzchołek tego z trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n, \lambda_{n+1}}$, którego jednym wierzchołkiem jest punkt $S_i^{(n)}$, zaś drugim — środek boku $S_{i-1}^{(n)} S_i^{(n)}$. Łatwo widzieć, że łamana

$$L^{(n+1)} \equiv S_0^{(n+1)} S_1^{(n+1)} \dots S_{3^{n+1}}^{(n+1)}$$

zawiera po jednym boku z każdego z 3^{n+1} trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n, \lambda_{n+1}}$. Łamane $L, L', L'', L^{(4)}$ i $L^{(5)}$ widzimy na fig. 3-8.

Przyjmijmy punkt A za początek współrzędnych kartezjańskich (prostokątnych), kierunek AC za dodatni kierunek osi X -ów, odcinek AC — za jednostkę długości.

Równania łamanej $L^{(n)}$ możemy oczywiście napisać w postaci:

$$\left. \begin{aligned} x &= \varphi_n(t), \\ y &= \psi_n(t), \end{aligned} \right\} 0 \leq t \leq 1,$$

tak, iżby wartościom

$$t = 0, \quad \frac{1}{3^n}, \quad \frac{2}{3^n}, \quad \dots, \quad 1$$

odpowiadały odpowiednio punkty

$$S_0^{(n)}, \quad S_1^{(n)}, \quad S_2^{(n)}, \quad \dots, \quad S_{3^n}^{(n)}$$

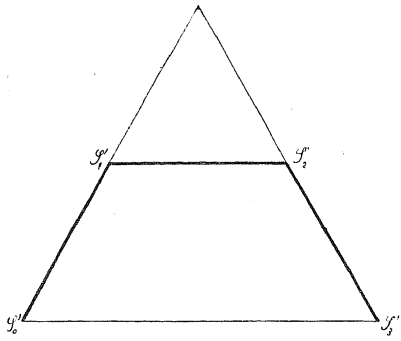

Fig. 3.

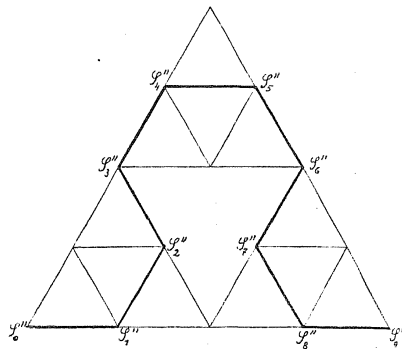

Fig. 4.

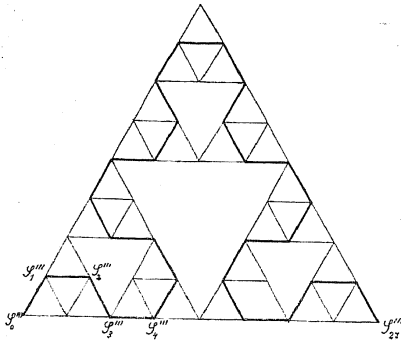

Fig. 5.

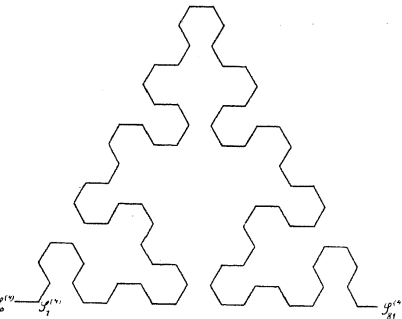

Fig. 6.

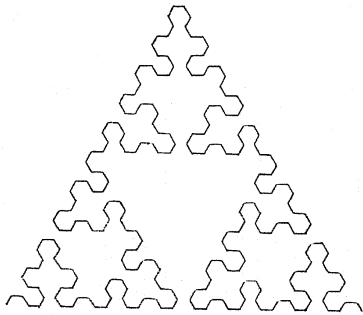

Fig. 7.

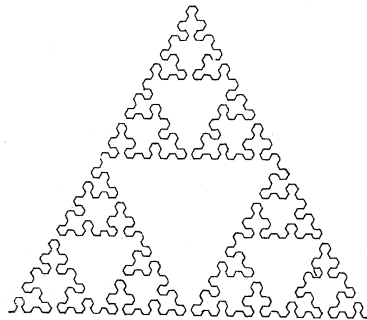

Fig. 8.

łamej $L^{(n)}$ i żeby w każdym z przedziałów

$$\left(\frac{i-1}{3^n}, \frac{i}{3^n} \right), \quad i = 1, 2, \dots, 3^n,$$

funkcje $\varphi_n(t)$ i $\psi_n(t)$ były liniowe.

Weźmy pod rozwagę dwie kolejne łamane $L^{(n)}$ i $L^{(n+1)}$ o równaniach

$$\left. \begin{aligned} x &= \varphi_n(t) \\ y &= \psi_n(t) \end{aligned} \right\} 0 \leq t \leq 1, \quad \left. \begin{aligned} x &= \varphi_{n+1}(t) \\ y &= \psi_{n+1}(t) \end{aligned} \right\} 0 \leq t \leq 1.$$

Przy danem $i = 0, 1, 2, \dots, 3^n$ część łamej $L^{(n)}$, określona przez równania

$$\left. \begin{aligned} x &= \varphi_n(t) \\ y &= \psi_n(t) \end{aligned} \right\} \frac{i-1}{3^n} \leq t \leq \frac{i}{3^n},$$

przedstawia, jak łatwo widzieć, bok $S_{i-1}^{(n)}, S_i^{(n)}$ jednego z trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, np. trójkąta $T_{\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n}$. Część zaś łamej $L^{(n+1)}$, określona przez równania

$$\left. \begin{aligned} x &= \varphi_{n+1}(t) \\ y &= \psi_{n+1}(t) \end{aligned} \right\} \frac{i-1}{3^n} \leq t \leq \frac{i}{3^n},$$

będzie łamaną

$$S_{3i-3}^{(n+1)} S_{3i-2}^{(n+1)} S_{3i-1}^{(n+1)} S_{3i}^{(n+1)}$$

(gdzie $S_{3i-3}^{(n+1)} \equiv S_{i-1}^{(n)}$, $S_{3i}^{(n+1)} \equiv S_i^{(n)}$), nie wychodząca poza trójkąt $T_{\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n}$, którego boki, jak łatwo obliczyć przez indukcję, są równe $\frac{1}{3^n}$. Będzie więc przy wszelkiem t w przedziale $\left(\frac{i-1}{3^n}, \frac{i}{3^n} \right)$:

$$|\varphi_n(t) - \varphi_{n+1}(t)| \leq \frac{1}{3^n}, \quad |\psi_n(t) - \psi_{n+1}(t)| \leq \frac{1}{3^n} \quad (2)$$

[gdź punkty $(\varphi_n(t), \psi_n(t))$ oraz $(\varphi_{n+1}(t), \psi_{n+1}(t))$ leżą w tym samym trójkącie $T_{\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n}$ o bokach $\leq \frac{1}{3^n}$].

Ponieważ nierówności (2) zachodzą dla każdego z przedziałów

$$\left(0, \frac{1}{3^n} \right), \left(\frac{1}{3^n}, \frac{2}{3^n} \right), \dots, \left(\frac{3^n-1}{3^n}, 1 \right),$$

więc zachodzą one dla każdego t w przedziale $(0, 1)$.

Nierówności (2) zachodzą przy wszelkim naturalnym n ; mamy więc, przy dowolnych naturalnych n i k :

$$|\varphi_n(t) - \varphi_{n+k}(t)| \leq |\varphi_n(t) - \varphi_{n+1}(t)| + |\varphi_{n+1}(t) - \varphi_{n+2}(t)| + \dots \\ \dots + |\varphi_{n+k-1}(t) - \varphi_{n+k}(t)| \leq \frac{1}{3^n} + \frac{1}{3^{n+1}} + \dots + \frac{1}{3^{n+k}} < \frac{1}{2 \cdot 3^{n-1}},$$

zatem, dla każdego t w przedziale $(0, 1)$:

$$|\varphi_n(t) - \varphi_{n+k}(t)| < \frac{1}{2 \cdot 3^{n-1}}$$

i, podobnie:

$$|\psi_n(t) - \psi_{n+k}(t)| < \frac{1}{2 \cdot 3^{n-1}}.$$

Nierówności te wskazują, że ciągi nieskończone funkcji ciągłych $\varphi_n(t)$ i $\psi_n(t)$ są w przedziale $(0, 1)$ zbieżne jednostajnie. Funkcje graniczne

$$\varphi(t) = \lim_{n \rightarrow \infty} \varphi_n(t), \quad \psi(t) = \lim_{n \rightarrow \infty} \psi_n(t)$$

są tedy ciągłe w przedziale $(0, 1)$. Krzywa K , określona przez równania

$$\left. \begin{aligned} x &= \varphi(t) \\ y &= \psi(t) \end{aligned} \right\} 0 \leq t \leq 1, \quad (3)$$

jest więc krzywą ciągłą (jordanowską).

Ponieważ każdy bok łamanej $L^{(n)}$ jest bokiem jednego z trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, więc wszystkie punkty łamanej $L^{(n)}$ są punktami mnogości $\mathcal{O}$. Ponieważ zaś mnogość $\mathcal{O}$ jest zamknięta, więc wszystkie punkty krzywej K , która jest granicą łamanych $L^{(n)}$, są też punktami mnogości $\mathcal{O}$.

Z drugiej strony, wszystkie wierzchołki łamanej $L^{(n)}$ są zarazem wierzchołkami każdej z łamanych $L^{(n+1)}$, $L^{(n+2)}$, $L^{(n+3)}$, $\dots$, zatem też—punktami krzywej K . Krzywa K przechodzi więc przez każdy z trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, przy każdym n . Ponieważ zaś mnogość $\mathcal{O}$ leży całkowicie w 3^n trójkątach $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$, więc dla każdego punktu p mnogości $\mathcal{O}$ istnieje punkt krzywej K ,

oddalony od p mniej niż o $\frac{1}{3^n}$. Wobec dowolności liczby n , wnosimy stąd, że każdy punkt mnogości $\mathcal{O}$ jest punktem skupienia punktów krzywej K , zatem — punktem tej krzywej (gdyż jest ona ciągłą).

Mnogość $\mathcal{O}$ jest więc identyczna ze zbiorem wszystkich punktów krzywej K . Dowiedliśmy zatem, że mnogość $\mathcal{O}$ jest krzywą jordanowską.

Niech p oznacza jakikolwiek dany punkt mnogości $\mathcal{O}$, nie będący wierzchołkiem trójkąta T , ani żadnego z trójkątów $T_{\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n}$. Jak łatwo widzieć, istnieje oznaczony w zupełności przez punkt p ciąg nieskończony wskaźników (zpośród wskaźników 0, 1, 2):

$$\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3, \dots, \quad (4)$$

taki, iż punkt p należy do każdego z trójkątów:

$$T_{\alpha_1}, T_{\alpha_1, \alpha_2}, T_{\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3}, \dots$$

Weźmy pod rozwagę ciąg nieskończony odpowiednich wierzchołków:

$$A_{\alpha_1}, A_{\alpha_1, \alpha_2}, A_{\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3}, \dots$$

i oznaczmy przez P zbiór, złożony z punktu p oraz ze wszystkich punktów każdego z odcinków:

$$A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i} A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i, \alpha_{i+1}} \quad (i = 1, 2, 3, \dots) \quad (5)$$

Niektóre z tych odcinków mogą się redukować do punktów (o ile wierzchołki $A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i}$ oraz $A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i, \alpha_{i+1}}$ się zlewają; wszakże nieskończenie wiele z odcinków (6) ma długość dodatnią. Gdyby bowiem dla dostatecznie wielkich wskaźników i , np. dla $i \geq k$, było stale

$$A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i} \equiv A_{\alpha_1, \dots, \alpha_i, \alpha_{i+1}},$$

to punkt $A_{\alpha_1, \dots, \alpha_k}$ byłby wspólnym dla każdego z trójkątów (5), które, jak łatwo widzieć, posiadają jako jedyny punkt wspólny, punkt p . Byłoby zatem

$$p \equiv A_{\alpha_1, \dots, \alpha_k},$$

wbrew założeniu, że punkt p nie jest wierzchołkiem żadnego z trójkątów $T_{\lambda_1, \dots, \lambda_n}$.

Zbiór P jest więc zbiorem nieskończonym. Powiadam, że zbiór P jest zamknięty. W samej rzeczy. Załóżmy, że zbiór P nie jest zamknięty, że więc posiada miejsce skupienia q , nie będące elementem zbioru P . Przy dowolnym n zbiór P możemy rozpatrywać jako sumę zbiorów:

$$P = P_n + Q_n,$$

gdzie P_n oznacza łamaną

$$P_n = A_{\alpha_1} A_{\alpha_1, \alpha_2} \dots A_{\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n}$$

(mogącą się zresztą redukować do punktu), zaś Q_n — zbiór pozostałych punktów zbioru P . Ponieważ zbiór P_n jest oczywiście zamknięty, więc punkt q

jest miejscem skupienia zbioru Q_n . Lecz zbiór Q_n , jak łatwo widzieć, leży w trójkącie $T_{a_1 a_2 \dots a_n}$, zatem też jego punkt skupienia q jest punktem trójkąta $T_{a_1 \dots a_n}$. Punkt q jest więc punktem wspólnym każdego z trójkątów (6) skąd wniosek, że $q = p$, wbrew założeniu, że q nie należy do P . Dowiedliśmy więc, że zbiór P jest zamknięty. Dowód, że zbiór P jest spójny, nie przedstawia żadnej trudności. Udowodniliśmy zatem, że zbiór P jest kontynuacją; z drugiej strony, zbiór P jest oczywiście podmnogością zbioru $\mathcal{C}$.

Podobnie, wychodząc z ciągów nieskończonych

$$B_{a_1}, B_{a_1 a_2}, B_{a_1 a_2 a_3}, \dots,$$

$$C_{a_1}, C_{a_1 a_2}, C_{a_1 a_2 a_3}, \dots,$$

określmy odpowiednio kontynua Q i R .

Powiadam, że każde dwa z kontynuów P , Q i R mają tylko punkt p jako punkt wspólny.

W samej rzeczy, założmy, że np. kontynua P i Q posiadają, prócz punktu p , jeszcze punkt wspólny p' . Z definicji zbioru P wynika, że punkt p' tego zbioru, jako różny od punktu p , musi być punktem początkowym lub wewnętrznym jednego z odcinków (6), np. odcinka

$$A_{a_1 \dots a_k} A_{a_1 \dots a_{k+1}} \quad (7)$$

i podobnie, przy pewnym l , punkt p' (jako należący do Q) jest punktem początkowym lub wewnętrznym odcinka

$$B_{a_1 \dots a_l} B_{a_1 \dots a_{l+1}} \quad (8)$$

Jeżeli $k = l$, to, jak łatwo widzieć (rozpatrując oddzielnie 3 przypadki: $a_{k+1} = 0, 1, 2$) odcinki (7) i (8) nie posiadają punktów wspólnych. Założmy więc, że $k \neq l$, np. że $k < l$. Wówczas, jak łatwo widzieć, odcinek (8) leży w trójkącie $T_{a_1 \dots a_{k+1}}$; natomiast wszystkie punkty odcinka (7), prócz punktu $A_{a_1 \dots a_{k+1}}$, leżą zewnątrz trójkąta $T_{a_1 \dots a_{k+1}}$. W żadnym więc razie punkt p' nie może być jednocześnie początkowym lub wewnętrznym punktem odcinków (7) i (8). Dowiedliśmy tedy, że kontynua P i Q nie posiadają punktów wspólnych, innych, niż p . Podobnie udowodnilibyśmy, że P i Q , oraz że Q i R nie mają punktów wspólnych, różnych od p .

Dowiedliśmy zatem, że kontynua P , Q i R , są podmnogościami zbioru

$\mathcal{C}$ i że każde dwa z nich posiadają punkt p i tylko ten punkt jako wspólny. Punkt p jest więc punktem rozgałęzienia krzywej $\mathcal{C}$.

Udowodniliśmy zatem, że każdy punkt krzywej $\mathcal{C}$, nie będący wierzchołkiem żadnego z trójkątów $T_{\lambda_1 \dots \lambda_n}$, jest punktem rozgałęzienia krzywej $\mathcal{C}$. Co się zaś tyczy wierzchołków trójkątów $T_{\lambda_1 \dots \lambda_n}$, to z łatwością widzimy, że w każdym z nich, nie będącym jednocześnie wierzchołkiem trójkąta T , schodzą się po cztery różne odcinki, leżące całkowicie w zbiorze $\mathcal{C}$.

Wszystkie więc punkty krzywej $\mathcal{C}$, z wyjątkiem, być może, punktów A, B i C , są jej punktami rozgałęzienia.

Aby otrzymać krzywą, której wszystkie bez wyjątku punkty są punktami rozgałęzienia, wystarczy podzielić sześciobok foremny na sześć trójkątów foremnych (łączyć jego wierzchołki ze środkiem) i w każdy z nich wpisać krzywą $\mathcal{C}$. Suma tych sześciu figur da nam żadaną krzywą. Godnem uwagi jest, że punkty krzywej K , określonej przez równania (3), są co najwyżej podwójne, mianowicie, jak to czytelnik sam zechce bliżej zbadać, punkty, odpowiadające wartościom

$$t = \frac{k}{3^n} + \frac{1}{2 \cdot 3^{n+1}} \quad \left(\begin{array}{l} k = 0, 1, \dots, 3^n - 1, \\ n = 0, 1, 2, \dots \end{array} \right)$$

są podwójne (krzywa przechodzi przez każdy z nich dwa i tylko dwa razy: przy wartości t oraz przy wartości $t' = t + \frac{2}{3^{n+1}}$), wszystkie zaś pozostałe punkty naszej krzywej są pojedyncze (krzywa przechodzi przez każdy z nich raz tylko jeden); mimo to jednak każdy punkt naszej krzywej, nie będący wierzchołkiem trójkąta T , jest jej punktem rozgałęzienia.

Krzywą, której każdy punkt (z wyjątkiem pewnych trzech) jest punktem rozgałęzienia, można otrzymać jeszcze w następujący sposób. Podzielmy kwadrat Q na cztery mniejsze kwadraciki i odrzucmy lewy dolny kwadracik. Z każdym z pozostałych trzech kwadracików postąpimy taksamo i t. d. in infinitum. Nieodrzucone części kwadratu Q dadzą w granicy krzywą K' , o której możnaby dowieść, że tylko swą wielkością i położeniem różni się od rzutu prostokątnego krzywej K na płaszczyznę, przechodzącą przez AC i nachyloną pod kątem $\arctg \sqrt{2}$ do płaszczyzny krzywej K .

Krzywą K' możnaby też, jak łatwo widzieć, określić arytmetycznie, jako zbiór tych wszystkich punktów płaszczyzny (x, y) , których spólrzędne x, y możemy rozwinąć na ułamki dwójkowe

$$x = (0, \alpha_1 \alpha_2 \alpha_3 \dots)_2$$

$$y = (0, \beta_1 \beta_2 \beta_3 \dots)_2,$$

) Gdyby p' było punktem końcowym odcinka (7), to możnaby rozpatrywać punkt p' jako punkt początkowy odcinka $A_{a_1 \dots a_{k+1}} A_{a_1 \dots a_{k+2}}$.

gdzie stale

$$\alpha_n + \beta_n > 0 \quad (\text{dla } n = 1, 2, 3, \dots).$$

Zauważymy, że już przed rokiem p. Stefan Mazurkiewicz znalazł przykład krzywej (cantorowskiej i jordanowskiej jednocześnie), której każdy punkt jest punktem rozgałęzienia rzędu nieskończonego (t. j. w każdym punkcie p krzywej schodzi się nieskończenie wiele kontynuów, będących podmnogociami tej krzywej, z których każde dwa posiadają tylko punkt p jako wspólny).

Przykładu swego p. Mazurkiewicz dotąd drukiem nie ogłosił, a dowód jego jest mi nieznanym. Samą krzywą otrzymuje p. Mazurkiewicz, dzieląc kwadrat na 9 mniejszych kwadratów (zapomocą równoległych do boków) i usuwając wewnątrz kwadratu środkowego, a z każdym z pozostałych 8-miu kwadratów postępując taksamo jak z pierwotnym kwadratem, i t. d. in infinitum.

STEFAN MAZURKIEWICZ.

Konstrukcja funkcji różniczkowalnej, mającej wszędziegęsty zbiór przedziałów stałości.

Sur une fonction dérivable, qui admet un ensemble partout dense de traits d'invariabilité.

Celem noty niniejszej jest podanie przykładu funkcji, która: 1) jest różniczkowalna w każdym punkcie pewnego przedziału; 2) posiada w danym przedziale wszędziegęsty zbiór przedziałów stałości.

Wiadomo, że istnieją funkcje $f(x)$, różniczkowalne w przedziale $(0, 1)$ a przytem takie, że zbiór zer funkcji $f'(x)$ — jest w tym przedziale wszędziegęsty¹⁾. Wykażemy, że można każdej takiej funkcji przyporządkować funkcję $F(x)$, określoną i różniczkowalną w pewnym przedziale $(0, 1 + \mu)$, i posiadającą w tym przedziale wszędziegęsty zbiór przedziałów stałości.

Oznaczmy przez (A) zbiór zer funkcji $f'(x)$. Niech będzie

$$\{\alpha_n\} \quad n = 1, 2, \dots \quad (1)$$

przeliczalna podmnogocność zbioru (A) , wszędziegęsta i nie zawierająca końców przedziału. Określamy trzy ciągi nieskończone:

$$\{\delta_n\}, \quad (2)$$

$$\{\varepsilon_n\}, \quad n = 1, 2, \dots \quad (3)$$

$$\{\eta_n\} \quad (4)$$

w sposób następujący:

¹⁾ Koepcke, Math. Ann. 35, Pompein Math. Ann. 63.